

ՎԻԵՆՆԱՑԻ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆԸ

Նկատի առնելով բանախօսութեան համար տրամադրուած կարճ ժամանակը, կ'ուզեմ շատ համառօտ ներկայացնել Վիեննայի Մխիթարեան Տպարանի պատմութիւնը:

1773ին, Մխիթարեան Միաբանութեան բաժանումէն վերջ, Վենետիկէն հեռացող Միաբանները իրենց կենդրոնը հաստատեցին մօտաւոր Թրիեստ քաղաքը, որ այդ ժամանակ մաս կը կազմէր Աւստրիական կայսրութեան:

1775ին Մարիա Թերեզիա կայսրուհին յատուկ արտօնագրով թոյլատրեց Մխիթարեան Հայրերուն հաստատուիլ Թրիեստ եւ այնտեղ ունենալ ո'չ միայն վանք ու եկեղեցի, այլ նաեւ սեփական տպարան՝ հայերէն եւ լատիներէն տառերով:

Տարի մը վերջ, 1776ին, Թրիեստի Մխիթարեան տպարանէն լոյս տեսաւ առաջին հայերէն գիրքը նուիրուած Աստուածամօր: Ասիկա Մխիթարեան առաջին տպարանն էր, որովհետեւ Վենետիկի մէջ Միաբանութիւնը դեռ չունէր իր սեփական տպարանը:

1805ին, երբ Թրիեստ ինկաւ Ֆրանսական իշխանութեան տակ, աւստրիահպատակ Մխիթարեան Հայրերը մատնուեցան նիւթական ծանր տաքնապի եւ 1810ի Հոկտեմբերին, Թրիեստի մէջ ամէն ինչ լքելով փախստական հասան կայսրութեան մայրաքաղաքը՝ Վիեննա:

Քանի մը ամիս փախստականները վարձով բնակեցան Սերվիթներու վանքին մէջ: Բայց Դեկտեմբերին, դեռ առանց սեփական տուն ունենալու, Ֆրանց Ա. կայսրէն արտօնագիր ստացան ունենալու իրենց սեփական տպարանը «արեւմտեան եւ արեւելեան լեզուներով»:

1811ի Փետրուարին, երբ Վիեննայի մէջ ստացան Վեղարաւորներու լքուած մէկ վանքը, իրենց առաջին գործը եղաւ՝ բնակութեան համար յարմարութիւններ ստեղծելու հետ՝ միաժամա-

նակ տպարանի մը համար հարկաւոր տեղն ու գործիքները հոգալ:

1812ի Յուլիսին այդ տպարանէն լոյս տեսաւ առաջին հայերէն գիրքը՝ նուիրուած նորէն Աստուածամօր: Նոյն տարին տըպուեցաւ գերմաներէն առաջին գիրքը՝ ձիերու մասին գիտական աշխատութիւն մը:

Հազիւ տպարանը գործելու սկսաւ, մօտակայ տպարաններ փորձեցին խանգարել անոր գործունէութիւնը. քաղաքապետարան գիմեցին բողոքելով, որ այդ տպարանը շատ հաւանօրէն առանց թոյլտուութեան կ'աշխատի: Անշուշտ դժուար չեղաւ հերքել անոնց բողոքը, քանի կար կայսերական արտօնագիրը:

1814ին Վիեննայի մէջ տեղի ունեցաւ Նափոյէտնի դէմ յաղթական պետութիւններու վեհաժողովը՝ «Վիեննական քոնկրես»ը: Այդ առիթով Միխիթարեան տպարանէն լոյս տեսաւ օտարներու համար պատրաստուած Ֆրանսերէն առաջին գրութիւնը՝ «Վիեննայի առաջնորդը» (guide), որու մէջ նշանակուած էին նաեւ տեղական պետական անձնաւորութիւններու, ինչպէս նաեւ օտար պետութիւններու ներկայացուցիչներու անուններն ու հասցէները:

Արդէն 1812ին կայսերական հրամանագրով Միխիթարեան տպարանին տրուած էր մենաշնորհը լատիներէն պատարագամատոյցներ եւ ժամագիրքեր հրատարակելու ամբողջ կայսրութեան տարածքին համար, բացի Հունգարիայէն: Բայց միայն 1824ին տպարանը կրցաւ լոյս ընծայել լատիներէն ժամագիրքը, եւ 1825ին՝ պատարագամատոյցը: Յաջորդող տարիներուն լոյս տեսան նոյն հատորներու միշտ աւելի կատարելագործուած հրատարակութիւնները: Այդ մասին Անտոն Մայեր իր Վիեննայի տպարաններու պատմութեան մէջ կը գրէ հետեւեալը. «Միխիթարեան տպարանէն հրատարակուած լատիներէն պատարագամատոյցները կարելի է դասել տպագրութեան դասական շրջանին ընդհանրապէս լոյս տեսած լաւագոյն հրատարակութիւններու կողքին»:

Վիեննայի միխիթարեան տպարանը սկզբէն յայտնի էր որպէս բազմալեզու տպարան: Հայերէնէն ու լատիներէնէն վերջ չուտով լոյս տեսան յունարէն գիրքեր, յետոյ սլաւական ազգերու համար կիւրեղեան տառերով հրատարակութիւններ:

1818ին Միխիթարեան տպարանէն լոյս տեսաւ առաջին սերպերէն-գերմաներէն-լատիներէն բառարանը, որուն հեղինակն էր սերպ յայտնի գրող Վուք Քարաճիչ: Քարաճիչ՝ Թուրքերու դէմ սերպերու ձախող ապստամբութենէ մը վերջ՝ որուն մասնակ-

ցած էր ան- փախաւ Վիեննա, ուր ապրեցաւ 50 տարի՝ նուիրուելով սերպերէն լեզուի, գրականութեան ու պատմութեան ուսումնասիրութեան: Քարաճիչ կը նկատուի սերպերէն գրական լեզուի հիմնադիրը: Անոր գրեթէ բոլոր գործերը տպուած են Մխիթարեան տպարանի մէջ, որոնց կարգին նաեւ Նոր Կտակարանի սերպերէն թարգմանութիւնը, որ մեծապէս նպաստեց սերպերէն գրական լեզուի զարգացման:

Մխիթարեան տպարանի սերպերէն հրատարակութիւններու մէջ պէտք է յիշել նաեւ Մոնթենեկրոցի մեծ բանաստեղծ Փեթար Նըեկոշի մէկ գիրքը՝ «Լեռան պսակը» (1847), որ Մոնթենեկրոյի ազգային դիւցազներգութիւնն է:

Կարճ ժամանակի մէջ Մխիթարեան տպարանէն լոյս տեսան եւրոպական գրեթէ բոլոր լեզուներով հրատարակութիւններ՝ պոլիկարերէն, չեխերէն, լեհերէն, ռուսերէն, հունգարերէն եւն. ինչպէս նաեւ արաբերէն եւ եբրայերէն: Հրատարակուած նիւթերը ընդհանրապէս այդ ազգերու լեզուին, գրականութեան ու պատմութեան հայող գրութիւններ էին, որով Մխիթարեան տպարանը մեծ դեր ունեցաւ անոնց մշակութային զարգացման մէջ: Յիշենք, օրինակի համար, քերականութիւններ՝ ռուսերէն, հունգարերէն, արաբերէն, եբրայերէն լեզուներու համար, բառարաններ՝ թրքերէն-հայերէն-ֆրանսերէն, յունարէն-իտալերէն-հայերէն-թրքերէն եւն.:

Այստեղ մասնաւոր կերպով պէտք է յիշել առաջին ճափոներէն-գերմաներէն բառարանը, որ լոյս տեսաւ Մխիթարեան տպարանէն 1851ին: 1034 տառանշան ունեցող ճափոներէն լեզուի տպութիւնը միայն Մխիթարեան տպարանը կրնար լոյս ընծայել: Նոյն բառարանը այսօր հազուադիւր հնատիպներէն է: 2007ին, հնատիպներու միջազգային կայքէջի մը մէջ նշուած է հետեւեալը. «The Japanese letterpress is very finally executed by the well-known printing-office of the Mechitharists, famous for the printing of oriental languages»:

1838ին տպարանը ունեցաւ իր սեփական ձուլարանը, ուր ձուլուեցան բացի եւրոպական լեզուներէն նաեւ արաբերէն, եբրայերէն, ասորերէն, ղպտերէն, եթովպերէն, վրացերէն, սանսկրիտ, ճափոներէն եւ չինարէն տառեր: Նոյն դարու վերջաւորութեան (1898) Մխիթարեան տպարանէն լոյս տեսաւ պատարագի մէկ ա-ղօթքը (Որ օրհնէս գայնոսիկ) 50 լեզուներով՝ ներառեալ վերոյի-շեալ բոլոր լեզուները՝ նաեւ սանսկրիտն ու չինարէնը:

1848ը յեղափոխութիւններու տարին էր: Խռոված ամբոխը յարձակեցաւ նաեւ վանքի վրայ բողոքելով, որ այստեղ օտարներ կ'աշխատին, տուրք չեն վճարեր, տեղացիներուն հացը կ'ուտեն եւն.: Միաբանութիւնը ստիպուեցաւ թռուցիկ մը տարածել՝ բացատրելով որ տպարանը օրէնքով կը գործէ, աշխատողները տեղացիներ են, Միաբանութիւնը արտասահմանէն հայ բարերարներէ օգնութիւն կը ստանայ, որով երկրին օգտակար կը դառնայ: Այդպէս փոթորիկը անցաւ. բայց տպարանը կարճ ժամանակ փակ մնաց:

1849ին տպարանը պետական պատուէր ստացաւ դրոշմելու հունգարական դրամանիշներ: Ասոր համար ստեղծուեցան արագատիպ մամուլներ, եւ Աբբահօր անմիջական հսկողութեան տակ պատուէրը կատարուեցաւ մեծ յաջողութեամբ: Տարի մը վերջ ելեմուտքի նախարարութիւնը գնեց այդ մամուլները եւ տուաւ ազգային տպարանին:

Այս շրջանին պետական պատուէրներով լոյս տեսան Մխիթարեան տպարանէն օրինագրքեր, դասագրքեր կայսրութեան տարբեր ժողովուրդներու լեզուներով: Հրատարակուեցան գերմաներէն պարբերաթերթեր, ինչպէս «Կայսերական արքունիքի եւ ազգային թատրոնի» թերթը, որ տարիներով տպուեցաւ այստեղ:

Վիեննայի Մխիթարեան տպարանը ունեցաւ բնականաբար իր զարգացման, ինչպէս նաեւ անկման շրջանները: 1812ին տպարանը սկսաւ երկու փայտեայ մամուլով. 1835ին անոնց թիւը հասաւ տասնհինգի: 1836/1837ին սկսան գործել երկաթեայ մամուլները: 1841ին տպարանը ստացաւ իր արագատիպ մամուլը: 1855ին մամուլները սկսան աշխատիլ շոգիով: 1970ականներուն առնուեցան առաջին օֆսեթ մեքենաները 2 եւ 4 գոյներով:

1812ին տպարանը սկսաւ վեց աշխատողներով. 1833ին անոնց թիւն էր ութսուն եւ ժ. դարու վերջաւորութեան՝ եօթնասուն: Ի. դարու կէսին՝ քառասուն եւ վերջին տարին՝ 1998ին քսան:

Մխիթարեան տպարանը աշխատեցաւ նաեւ բարեգործական նպատակներով: Հ. Արիստակէս Արքեպ. Ագարեան Աբբահայր՝ հրատարակչական ընկերութիւն մը հիմնեց աղքատ ժողովուրդին մէջ լաւ գրքեր տարածելու նպատակով: Ընկերութեան անդամները որոշ գումար մը վճարելով՝ ամէն տպուած գրքէ կը ստանային 2-6 օրինակ՝ աղքատներուն բաժնելու համար: 1828-1849,

20 տարուան ընթացքին տպուեցան 92 գիրք՝ ժողովուրդին բաժնելով գրեթէ կէս միլիոն հատոր: 1849ին նիւթական դժուարութիւններու պատճառով դադրեցաւ այդ նախաձեռնութիւնը: 1862-1866 նորէն շարունակուեցաւ՝ դարձեալ 35 գիրք տպելով: Կրկին դադրեցաւ նիւթական պատճառով:

1870ական թուականներուն Միաբանութիւնը նիւթական ծանր տագնապի մատնուեցաւ, Գերմանական-Ֆրանսական պատերազմի պատճառով: Ունեցած կալուածները ստիպուեցաւ ծախել եւ նոյնիսկ տպարանը կարճ ժամանակով վարձու տալ: Այս շրջանին դադրեցաւ նաեւ «Եւրոպա» երկշաբաթաթերթը, որ սկսած էր տպուիլ 1845ին:

Բարեբախտաբար, Գերպ. Արսէն արք. Այսլանեան Աբբասօր նախաձեռնութեամբ 1887ին «Հանդէս Ամսորեայ» հայագիտական թերթի եւ 1890էն սկսեալ «Ազգային մատենադարան» մատենաշարի, ինչպէս նաեւ գերմանական թերթերու հրատարակութիւնը մնայուն գործ հայթաթեցին տպարանին:

1914ի առաջին աշխարհամարտին կայսրութեան կործանումը շատ վնասեց նաեւ Մխիթարեան տպարանին: Հսկայ կայսրութենէ մը մնաց միայն փոքր Աւստրիան: Երկրորդ աշխարհամարտի հետեւանքով եւս նիւթական ծանր վնաս կրեց Միաբանութիւնը:

1970ական թուականներուն նորէն սկսան տպարանի նիւթական դժուարութիւնները: Միաբանութիւնը պայքարեցաւ մեծ գոհողութիւններով յառաջ տանելու համար տպարանի գործունէութիւնը: Անհրաժեշտ էր արդիականացնել:

Այս հարցին լուծում տալու համար գնուեցան գունաւոր օֆսեթ մեքենաներ: Բայց ժամանակներու սրընթաց սլացքը յարափոփոխ հորձանքի պտոյտներ կը ստեղծէր եւ մրցունակութեան ահրաժեշտութիւնը մեծածախս վերազինումներ կը պահանջէր:

Համակարգիչի զարգացումով եւ տպագրական աշխատանքներու կազմակերպման աշխարհ մուտքով բազմաթիւ տպարաններ ստիպուեցան փակել իրենց գործունէութիւնը: Նոյնպէս եւս Մխիթարեան տպարանը նիւթական ծանր վնասներէ զերծ մնալու համար, 1998ի վերջաւորութեան՝ փառաւոր անցեալէ մը վերջ՝ փակեց իր դռները:

Միակ մխիթարական եւ յուսադրող իրողութիւնն այն էր, որ այլեւս որեւէ աշխատութիւն հրատարակութեան պատրաստե-

լու համար անհրաժեշտ էին մեծածառալ գործիքներու եւ տարբեր մասնագետներու համադրուած աշխատանքը, այլ գիտարուեստի տրամադրած նորարար գործիքներ բաւական էին կազմակերպելու համար էջադրումի, սրբագրութեան եւ զեղազարդարման գործերը, մնացեալ աշխատանքները վստահելով ոեւէ տպարանի, անկախ լեզուէ ու տառերէ:

Հ. ՊՕՂՈՍ ՎՐԴ. ԳՈՃԱՆԵԱՆ

Sommario

BREVE ACCENNO ALLA STORIA DELLA STAMPERIA MECHITARISTA DI VIENNA

P. PAOLO KODJANIAN

Nel 1773 un piccolo gruppo di monaci mechitaristi lasciano il monastero di San Lazzaro e si stabiliscono a Trieste, città che a quell'epoca faceva parte dell'Impero austro-ungarico.

Ben presto, nel 1776, organizzano la stamperia e, ricevuti i permessi dall'Imperatrice Maria Teresa, stampano il primo libro in armeno dedicato alla Vergine Maria.

Questa stamperia cronologicamente precede quella del monastero di San Lazzaro, che sarà avviata nel 1789.

A causa delle guerre contro i francesi, i monaci di Trieste sono costretti a lasciare tutto e a rifugiarsi a Vienna nel 1810. Una volta stabiliti in un convento disabitato di cappuccini, riescono ad ottenere dall'Imperatore Francesco I il permesso di stampare in lingue occidentali e orientali. Così, nel 1812, con sei operai e due presse da stampa di legno vengono prodotti due testi: uno in armeno dedicato alla Vergine e l'altro un libro scientifico riguardo i cavalli, in lingua tedesca.

Nel 1814, in occasione del "Congresso di Vienna", viene stampata una guida della città di Vienna, con un elenco di tutti i nominativi ed indirizzi delle personalità di spicco sia austriache che straniere.

Nel 1818 si dà inizio alla stampa poliglotta con il primo dizionario serbo-tedesco-latino. Si stamperà in francese, bulgaro, ungherese, ecc.

Nel 1824 vengono stampati libri liturgici in latino (messale, breviario), con uno speciale permesso per tutto il territorio austriaco.

Nel 1835 la stamperia Mechitarista di Vienna aveva quindici presse di legno e contava 80 dipendenti.

Nel 1838 si modernizza la stamperia, con l'acquisto di presse di ferro e l'organizzazione di una fonderia tipografica propria, che darà la possibilità di stampare in 50 lingue.

Nel 1841 viene acquistata una pressa ad alta velocità, per cui, nel 1849, il governo sovvenziona la stampa delle banconote ungheresi, eseguita ad alta precisione, sotto la stretta sorveglianza dell'Abate stesso.

Nel 1851 viene eseguita la stampa del dizionario giapponese-tedesco. Un capolavoro di alta qualità.

Nel 1855 si passa alle presse a vapore.

Purtroppo le guerre del 1870, della prima e seconda guerra mondiale indebolirono molto in diverse tempi, con rispettive riprese.

Nel 1970 si comprano macchine di stampa offset, una bicromatica e un'altra quadricromatica, e la tipografia continua a funzionare con 20 dipendenti.

A causa della necessità di tenere il passo con le innovazioni, specialmente dovute all'utilizzo delle tecnologie moderne e dell'informatica, non potendone affrontare le spese e per non rischiare un collasso economico, nel 1998 si decide di chiudere l'attività della tipografia.

